

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№4

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 692 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 7-aprelda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Viktorovna, Candidate of Economic Sciences (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Цифровизация социально-трудовых отношений: вызовы и перспективы для работников	18
Абдумухтаров Анваржон Акрамжонович	
O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan soliq to'lovchi yuridik shaxslarning iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirish masalalari.....	26
To'xtaboyev Nuriddin Isomiddin o'g'li	
Ecotourism in Protected Areas: A Literature Review.....	32
Ismoilova Maftuna Mamat qizi	
Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida xizmatlar sohasini rivojlantirishning hududiy xususiyatlari.....	38
Primova Shaxlo Jumayevna	
Statistik baholash va ekonometrik modellashtirish orqali biznes rivojlanish tendensiyalarini samaradorligini baholash.....	43
Xabibullayev Ibrohim, Saidova Marhabo Xabibullo qizi	
Tijorat banklarida xususiy kapital hisobi va auditini takomillashtirish	52
Qodirova Zilola Maxmud qizi	
Qo'shilgan qiymat solig'i ma'muriyatchiligining ilg'or xorij tajribasi.....	57
Erkayev Nodir Xudayberdiyevich	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari.....	71
Madraximova Zulfiya Nurmatovna, Ishankulova Komila Kurbanovna, Ortiqboeva Aziza Xolmurza qizi, Omonkulova Ro'zigul Akmaljon qizi	
Challenges and opportunities in implementing green economy indicators in uzbekistan's industrial sector under the fourth industrial revolution.....	76
Shodmonov Ruslan Golib ugli, Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich	
Rivojlangan mamlakatlarga ishchi kuchi oqimi va O'zbekiston mehnat bozoridagi o'zgarishlar.....	89
Tilabova Kumush Farhod qizi	
Mamlakatda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	95
Yuldashboyev Azizulloh Bunyodbek o'g'li, Matkarimov Inomjon Baxtiyorovich	
"Ta'lim muassasalarida moliyaviy resurslarni samarali rejalashtirish va boshqarish"	101
Bauyetdinov M.J., Medetbayeva D.T.	
Enhancing utilization and minimization of renewable energy systems in uzbekistan	105
Toyirova Hamida Umedovna	
Tijorat banklari daromadini oshirishda aholining savodxonligi va xulq atvorining roli	114
Shakhlo Davirova	
2020–2024-yillarda o'zbekistondagi iqtisodiy o'sish dinamikasi	120
Akbarov Nodir, Ibodullayev Navro'zbek	
O'zbekistonda xalqaro moliyaviy institutlarning yashil moliyalashtirish jarayonidagi roli va strategik yo'nalishlari	125
Gulmira Axmadjonova Xabibulla qizi	
Sug'urta tizimiga raqamli texnologiyalarning ta'siri	133
Uzaqova Kamola Bexzodovna, Yahyoyev Bahridinxon Bahroil o'g'li	
Improving payment services practices in commercial banks: strategies for efficiency and security.....	138
Mamayusuf Abdusamatov	
Jahon moliya tizimi: asosiy tendensiyalar va rivojlanishning innovasion yo'nalishlari	143
Ataniyazov Jasurbek Xamidovich	
Повышение конкурентоспособности экологического туризма Узбекистана путём развития всесезонных горных туристических центров.....	150
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar tashqi iqtisodiy faoliyatida valyuta operatsiyalarini takomillashtirish	157
Safarov Alisher Ibrohim o'g'li	

Oliy ta'lim tizimini miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari asosida baholashning kompleks metodologiyasi.....	163
Hakimova Mushtariybonu Hamid qizi, Bozorova Muazzam Hamid qizi	
Ko'chmas mulkni boshqarish samaradorligini baholashning uslubiy yondashuvlari	167
Mirdjalilova Dildora Shuxratovna	
Xizmatlar sohasini rivojlantirishda kichik biznesning ahamiyati va uning innovatsion rivojlantirishdagi muhim xususiyatlari	173
Ulasova Oygul Baxtiyorovna	
Результаты долгосрочного прогнозирования и стратегического анализа эффективной организации современного управления жилищным фондом.....	178
Бердиева Дилфуза Ахатовна	
Improving long-term assets accounting and auditing	184
Gulboy Yusupov	
Davlat budjeti va xususiy sektor ishtirokida oliy ta'limni moliyalashtirishning optimal modeli.....	189
Bozorov Alisher Ro'zimurodovich	
Xufyona iqtisodiyotni qisqartirishda soliq islohotlari va raqamli texnologiyalar: O'zbekiston tajribasi va xalqaro yondashuvlar.....	193
Choriev Makhmayokub, Karimov Mamurbek, Xamrayev Olimjon, Urazov Mansur	
Bank aksiyalarining bozordagi narx dinamikasi va unga ta'sir etuvchi omillar	200
Nomozov Samandar Shuxrat o'g'li	
Sanoatda rivojlanish kafolati: moliyaviy boshqaruvni raqamli transformatsiya orqali avtomatlashtirish.....	206
To'qlijev Abdirauf Bahodir o'g'li	
Inson kapitalini rivojlantirishning jamiyat farovonligi, aholi daromadlariga ta'siri.....	214
Bozorova Saxobat Abdujapparovna	
Анализ конкурентной среды: методология, примеры и этапы процесса.....	219
Садикова Раъно Абдуллаевна	
Tijorat banklarida muammoli kreditlarning nazariy asoslari va ular bilan ishlash mexanizmining zaruriyati	225
Salixova G.J	
Iqtisodiyotda energiya xavfsizligiga erishishning xorij tajribasi.....	230
Samandarov Og'abek Alisher o'g'li	
Measuring methodologies of influence of the esg factors	235
Tolipova Feruza Alisherovna	
Совершенствование налогового администрирования в условиях экологически устойчивого развития.....	240
Омонов Отажон Журакулович	
Moliyaviy vositalar asosida erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirish strategiyasini takomillashtirish	249
Quziev Ravshan Ramazanovich	
Методологические аспекты внедрения управленческого учета в университетах Узбекистана.....	253
Каршиева Мохинур Олим кизи	
Budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish (tibbiyot muassasalari misolida)	257
Tulyaganov Abdumalik Abdiraximovich	
Умные города как фактор экономического развития.....	261
Нозима Кахрамоновна Хакбердиева	
Перспективы зеленого фактора экономического роста в Республики Узбекистан.....	266
Исламова Насиба Улугбек кизи, Абдурашидов Отабек Улугбекович, Мамасалиева Мукаддас Ибадуллаевна	
Qurilish korxonalarida sifat menejmentini joriy qilish mexanizmlarini takomillashtirish	270
Ergashev O'tkir, Saidov Mash'al Samadovich	
Xorazm viloyatida eksportni rivojlantirish uchun potensial imkoniyatlar va ularni baholash.....	275
Fozil Xolmurotov	
Maishiy xizmatlar sohasini davlat tomonidan tartibga solishning nazariy jihatlarini.....	282
Quliyev Begimqul Melikovich	

O'zbekiston hududlarida chakana kreditlashning o'sishi.....	289
Eshqobulova Charos O'roq qizi	
Empowering uzbekistan's grain enterprises: innovative strategies for sustainable growth and operational efficiency.....	292
Kurbanova Dildora Abdurakhmanovna	
Kapital investitsiyalarga doir axborotlarni xususiy kapital to'g'risidagi hisobotda aks ettirish uslubiyatini takomillashtirish	298
Boronov Bobur Farxodovich, Muxammadiev Zarrux Umarovich	
To'qimachilik korxonalarining yashil iqtisodiyotga o'tishi va yengil sanoat korxonalarini muqobil energiyadan samarali foydalanish yo'llari	303
Xolbekova Feruzaxon Rasulovna, Jalolova Aziza Jalol qizi	
Research on the effects of interest rate, inflation rate and gross domestic product (GDP) on the level of foreign direct investment (FDI) inflows (evidence from Uzbekistan).....	307
Azimov Shakhzod	
Organik mahsulotlar eksportini rag'batlantirishda maqsadli bozorlarga yo'naltirilgan marketing strategiyalari.....	314
Xidirov Shohrux Bobir o'g'li	
Korxona iqtisodini barqarorligini ta'minlash masalalari.....	319
Abdullayev Maqsud Abdumaxmudovich	
Внедрение инновационных методов управления человеческих ресурсов в строительных компаниях.....	323
Джураева Гузаль Шавкатовна	
Sug'urta zararlarini baholashda sun'iy intellektni qo'llash istiqbollari	328
Shoraximova Zilola Nasirdjonovna	
O'zbekiston Respublikasi mahalliy budjet tizimini moliyalashtirish masalalari	332
Qo'ldoshev Diyor O'rol o'g'li	
Raqamli texnologiyalar asosida raqamli ekotizimlar va ularning biznes-jarayonlarga ta'sirini aniqlashga ilmiy qarashlar tahlili	336
Suvanova Dilnoza Dilmurod qizi	
Innovatsion salohiyatni oshirish asosida qurilish materiallari sanoati korxonalarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish	342
Xaydarova E'zoza Shukurullayevna	
Aholi turmush darajasini dinamik kontekstli normallashtirish va moslashuvchan vaznlar usuli orqali baholash	352
Xolto'rayev Islom Ilhomovich, Ollokulova Feruza Mansurovna	
O'zbekiston Respublikasida xufiyona iqtisodiyotini qisqartirish va mamlakat rivojlanishiga uning ta'siri.....	358
Baxtiyorov Sherali Muzaffarovich	
Qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini aholi tomonidan xarid qilish va kompensatsiya ajratish jarayonlarini raqamlashtirish hamda tizimlar integratsiyasi istiqbollari.....	362
Ochilov Abdujabbor Akramovich	
O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishda chet el tajribasining afzalliklari.....	369
Raxmatullayeva Shaxnoza Xamidovna, Akbarova Iroda Samatovna	
Qurilishda loyiha boshqaruvi konsepsiyasining mazmuni	375
Pulatov Shaxron Axmedovich	
Loyiha budjeti va uning ijrosini ta'minlash masalalari.....	379
Murodova Mohigul Chori qizi, Xamidov Odil Davurovich	
Qishloq xo'jaligidagi chorvachilik tarmog'ining iqtisodiy faoliyatini o'rta muddatli statistik prognozlarini tuzish (Andijon viloyati misolida).....	390
Iskandarov Davlatbek Xursanbekovich, Urishev Baxtiyor Abdusamatovich, Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	
Innovatsion faoliyatning iqtisodiy samaradorligini baholash va rivojlantirish yo'llari.....	397
Qurbonov Tolmasjon Namoz o'g'li, Shodiyev Fazliddin Qalandar o'g'li, Holmirzayeva Gulruh Akbarovna	
Fond bozorida kompaniyaning investitsion jozibadorligini baholash uslubiyoti	403
Yulduz Usmanova	
Jahon bozoriga kirishda elektron bozorlarning ahamiyati	411
Hamroyeva Umda	

Comparative statistical analysis of foreign trade indicators of the Republic of Uzbekistan	415
Abdualilova Bibisora Bakhodir kizi	
Yaxshi korporativ boshqaruv orqali aksiyadorlik jamiyatlarining kapital qiymatini oshirish: metodologik yondashuv.....	423
Urinov Bobur Nasilloevich	
JAS – barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirishning yapon modeli vositasi	423
Baynazarov Elmurod Erkinovich	
Xususiy banklarning depozit operatsiyalarini mustahkamlash yo'llari	435
Olimov Abror Axadjon o'g'li	
The impact of digital financial technologies on the financial system.....	439
Yahyoyev Bahriddinxon Bahroil o'g'li, Pardayev Olim Mamayunosovich	
Korxona eksport salohiyatini oshirishning "yashil" marketing mexanizmi	443
To'rayev Shohrux Halimovich	
O'zbekistonda ichki turizmni rivojlantirishda turistik oqim mavsumiyligini boshqarish yo'llari	448
Fayazov Muxiddin Sobirovich	
Sanoat korxonalarida qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish bo'yicha xalqaro tendensiyalar	453
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Ayollar tadbirkorligining tarixi: O'zbekiston va dunyo bo'yicha rivojlanishi.....	459
Burxanova Sabo Tulanovna	
Qimmatli qog'ozlar bozorida investorlar risklarini pasaytirishni takomillashtirish yo'llari.....	466
Xalilov Umid Ishtemirovich	
Korxona moliyaviy ko'rsatkichlari tahliliga fundamental yondashuv.....	470
Dilshodjon O'rinov, Sanobar Ismoilova	
Iqtisodiy o'zgarishlar davrida korxonalar moliyaviy barqarorligining ta'minlanishi omil va mezonlari	475
Xolbekova Dilobarxon Rasuljon qizi	
Cash accounting as a tool of financial discipline and transparency in the public sector	481
Marqaboyev Sardorbek Abdusalomovich, Annayev Abdurasul Abdurashidovich	
Пути совершенствования практике финансирования социального предпринимательства.....	486
И.Ж.Исаков	
O'zbekistonda an'anaviy resurslar va qayta ishlanadigan energiya manbalarini rivojlantirish imkoniyatlaridan unumli foydalanish	490
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich, Kaxramanova Sevdal Shamsiddin qizi	
Ijtimoiy salohiyat – hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishning boshqaruv obyekti sifatida.....	497
Erkayeva Gulbahor Panjiyevna, Zoirov G'olibjon Toshtemir o'g'li	
Xorazm oziq-ovqat bozorida mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirishda marketing faoliyatlarini baholash usullari	503
Abdikarimova Zilola Baxramovna	
Переход к зелёной энергетике узбекистана как возможность достижения устойчивого экономического роста	508
Бай Жин Хуан (Bai Jin xuan)	
Изучение условий финансирования проектов международными банками развития	513
Жалилова Барнохон Суръатжоновна	
O'zbekiston respublikasi budjet jarayonida budjetlarning ochiqqligi va jamoatchilik ishtirokini oshirish.....	517
Shodmonqulov Temurbek Ulug'bek o'g'li	
Chiqib ketayotgan aktivlarni hisobga olish va baholash masalalari	522
Kuziyeva Dinora Bahodirovna	
Asosiy kapitalga investitsiyalarning iqtisodiy o'sishga ta'siri.....	528
Qo'shbaqov Aybek Shovqiyevich	
Changes in employee benefits and human resource management in accounting system of the Republic of Uzbekistan	535
Ravshanbekov Lazizbek Tolibjon o'g'li, Toshpulatova Munisabonu	

Iqtisodiyot tarmoqlarida suv iste'molini boshqaruvining raqamlashtirish tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollari.....	541
Karimov Anvarjon Muqumjonovich	
Теоретические аспекты налогообложения доходов физических лиц на основе всеобщего декларирования	547
Усманова Мухлиса Сагдуллаевна	
Bank tizimini raqamlashtirish va uning bank barqarorligiga ta'siri.....	555
Sayfullayev Jamshidjon Xabibjanovich	
Kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlashda tadbirkorlik faoliyatining o'rni	560
Saparov Ismat Chorshanbiyevich	
Innovatsion korxonalarda xarajatlar hisobining zamonaviy usullari	565
Turayev Og'abek Kaxramonovich, Ochilov Shavkat Toshmamatovich	
Дополнительные услуги в индустрии гостеприимства как эффективный инструмент продвижения бренда предприятия	570
А.И. Лесников, Д.В. Мамаева	
Преимущества и вызовы перехода на зелёную экономику	580
Умарова Гузал Гайратовна, Лапасова Камола Фарход кизи	
Yashil iqtisodiyot sharoitida hududlarda ishlab chiqarish korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish	586
Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li, Djurayeva Maxliyoxon Xayrullayevna	
Yashil iqtisodiy o'sishni ta'minlashda bevosita soliqlar rolini oshirish masalalari	591
Abdullayev Dilmurod Aliyar o'g'li	
The main directions for improving innovative activities in agriculture	598
Aytmuratova Miyrigul Zhalgasovna	
Klaster tizimi orqali O'zbekistonda qishloq xo'jaligining iqtisodiy o'sishi	605
Xaydarov Sardor Komil o'g'li	
Inklyuziv ta'lim: adolatli va teng jamiyat sari	610
Muxamedjanova Dilshodxon Muzaffarovna	
Yashil iqtisodiyot: muammo va yechimlar	615
Boymatov Xoliyor Qurbonovich	
Issues of using foreign loans in the development of the transport system in the Republic of Uzbekistan	621
Alimov Ilhomjon Ikromovich	
Проблемы и резервы развития пищевой промышленности в экспортном направлении.....	628
Ўролова Севара Бехзод кизи	
Оценка степени риска инновационной деятельности	634
Алиева Эльнара Аметовна	
Yashil innovatsiyalar, ularning turlari va omillari.....	638
Maxkamova Sayyora Shokirovna	
Qishloq xo'jaligida transport tizimidan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	641
Turdiyeva Irodaxon Ismoil qizi	
Soliq ma'murchiligida nazorat funksiyasi va unda kameral soliq tekshiruvi hamda takomillashtirish yo'llari.....	648
Hujamuradov Abrorbek Ro'zimurat o'g'li	
Sanoat korxonalarida xarajatlarni mahsulot tannarxiga taqsimlash metodologiyasini takomillashtirish istiqbollari	653
Safarov Javohir Ismoilovich	
Moliyaviy hisobotlarni shakllantirishda milliy standartlarni xalqaro standartlarga uyg'unlashtirish masalalari	659
G'aniyev Zafar Usanovich	
Ta'lim kreditini moliyalashtirish jamg'armasi faoliyati.....	666
Adilov Zuxriddin Marip o'g'li	
Tibbiyot muassasalarining moliyaviy ta'minoti va resurslardan foydalanish mexanizmlariga ta'sir qiluvchi omillar	670
Elmurodov G'ayratjon Abdumurodovich	
Tourism finance for sustainability: investing in green futures	674
Tashpulatov Sadriddin Sayfulloyevich	

Ta'lim jarayonlarini boshqarishda mobil texnologiyalar	681
Esonova Mohiraxon Sodiqjon qizi, Ovxunov Iqboljon Abdunabiyevich, Sherzodbek Nabiyev Nurmuhammad o'g'li	
Banklarda risklarni nazorat qilishning amaliyoti	686
Jumanazarov Muzaffar Jumanazar o'g'li	

BANKLARDA RISKLARNI NAZORAT QILISHNING AMALIYOTI

Jumanazarov Muzaffar Jumanazar o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki

Boshqarma boshlig'i o'rinbosari

ORDIC: 0009-0003-7976-3309

Annotatsiya: Maqolada "bank nazorati" tushunchasi, uning mohiyati, iqtisodiy ahamiyati, xalqaro bank nazorati, jahon tajribasi, respublikamizdagi bank tizimi va nazorat qilish tartiblari bayon qilingan. Maqola yakunida xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Nazorat, bank nazorati, inspeksiya, prudensial nazorat, distansion nazorat, Bazel qo'mitasi.

Abstract: The article describes the concept of "bank control", its essence, economic importance, international bank control, world experience, the banking system and control procedures in our republic. Conclusions are presented at the end of the article.

Key words: Supervision, banking supervision, inspection, prudential supervision, distance supervision, Basel Committee.

Аннотация: В статье раскрыто понятие "банковский контроль", его сущность, экономическое значение, международный банковский контроль, мировой опыт, банковская система и процедуры контроля в нашей республике. Выводы представлены в конце статьи.

Ключевые слова: Надзор, банковский надзор, инспекция, пруденциальный надзор, дистанционный надзор, Базельский комитет.

KIRISH

O'zbekistonda bank tizimi milliy iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uning barqarorligi mamlakatning moliyaviy xavfsizligi va iqtisodiy o'sishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy iqtisodiyotda bank tizimi mamlakat moliyaviy barqarorligini asosiy ustuni hisoblanadi. Ma'lumki, bank tizimining barqarorligini ta'minlash nafaqat banklar, balki davlat va jamiyat uchun ham ustuvor ahamiyatga ega.

Respublikamizda Markaziy bank tomonidan tijorat banklari faoliyatini nazorat qilinishining asosiy maqsadi tijorat banklariga biron-bir iqtisodiy chora ko'rish emas, balki bank faoliyatida mavjud bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etib, bank tizimining barqarorligini oshirish natijasida bank omonatchilari va kreditorlarining manfaatlarini himoya qilishdan iborat.

Bank nazorati¹ va tahlilidan bosh maqsad bank faoliyati samaradorligini oshirishdan iborat. Bugungi kunda, bank nazoratini amalga oshirishda riskka asoslangan yondashuvlarning qo'llanilishi ko'plab mamlakatlarda bank tizimini tartibga solish va nazorat qilishning ustuvor yo'nalishiga aylangan.

O'zbekiston banklarida risklarni nazorat qilishning xalqaro amaliyotini qo'llash juda muhim, chunki bu iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, moliyaviy buzilishlar va inqirozlarning oldini olish, shuningdek, global moliyaviy tizimga integrasiyalashish uchun zarur. Xalqaro amaliyotlar, xususan, banklarning Xalqaro regulyator organizatsiyasi (Bazel Komiteti)ning tavsiyalari asosida ko'plab mamlakatlar moliyaviy sektorda riziklarni boshqarish tizimlarini yaratgan.

1 3. Курбанов, А. Рахимовлар томонидан "Банк назорати ва таҳлили". Дарслик – Тошкент.: 2022. 21 бет.

Moliyaviy sektorning barqarorligi va rivojlanishining asosiy shartlaridan biri – bu banklar va moliya institutlarida risklarni to'g'ri va samarali boshqarish tizimini yaratishdir. O'zbekiston banklari uchun xalqaro moliyaviy standartlar va amaliyotlarni qo'llash, yuqori darajadagi iqtisodiy barqarorlikka erishish va moliyaviy xavflarni nazorat qilishga yordam beradi.

O'zbekiston banklariga risklarni nazorat qilishning xalqaro amaliyotini qo'llashda birinchi o'rinda Bazel qo'mitasi tavsiyalari, xususan Bazel I, II va III standartlariga amal qilish muhim ahamiyatga ega. Bazel standartlari banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, kapitaliga bo'lgan talablar va likvidlik tizimini tartibga solishga yo'naltirilgan.

Mazkur maqolada bank nazoratining ahamiyati, uning asosiy vazifalari va O'zbekistondagi holati tahlil qilinadi.

MAVZSGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Rossiyaning N.P. Ogareva nomidagi Mordova davlat universiteti tadqiqotchisi A.V. Didikinning² "Banklarda risklarni boshqarishda xorijiy tajriba" mavzusida maqolasida turli mamlakatlarda ishlab chiqilgan tizimlar doirasida bank nazoratini amalga oshirish bo'yicha tartibga soluvchi organlarning o'ziga xos vakolatlari sezilarli darajada farq qilishini ta'kidlagan.

Jumladan, AQSh, Germaniya, Fransiya va Yaponiyada aralash tizimdagi nazorat ya'ni Markaziy bank tomonidan banklar nazorat qiladi. Masalan, Buyuk britaniya, Kanada va Shveysariyada Markaziy bank nazorat qiluvchi organ emasligi ta'kidlangan.

Amerikaning Kornell universiteti tadqiqotchisi Siji Chenning³ "Bank tizimida risklarni boshqarish" mavzusida maqolasida bank tizimi turli xil xatarlarga moyilligi, shuning uchun sektorda xatarlarni boshqarish juda muhimligi ta'kidlangan. Xatarlarni boshqarishda xavflarni aniqlash, tahlil qilish, baholash, monitoring qilish va hal qilishni o'z ichiga olishi qayd qilingan.

Jumladan, bank tizimi ko'plab operasion, kredit va bozor xatarlari bilan bog'liqligi va xatarlarni boshqarish jarayoni bank sektori va uning vositalari xavfsizligini ta'minlashi belgilangan.

Xalqaro valyuta jamg'armasining⁴ "Risk asosida bank nazorati" mavzusidagi maqolasida bugungi kunda, bir qator sabablarga ko'ra, risklarni boshqarish har qachongidan ham muhimligi qayd qilingan. Bank bozorlariga doimiy ravishda innovatsiyalar ta'sir ko'rsatayotganligi, texnologiyalardan foydalanishning ko'payishi, moliyaviy operatsiyalarning turlari, hajmi va tezligidagi kengayish sabab bo'layotganligi ta'kidlangan.

Shuni takidlash kerakki⁵ risklarni nazorat qilishda risk madaniyatining ahamiyati yuqori hisoblanadi. Kuchli risk madaniyati risklar haqida ochiq va shaffof muloqotni rag'batlantiradi, potensial tahdidlarni zudlik bilan aniqlash va bartaraf etishni ta'minlaydi. Shunindan u risklarni tashkilot maqsadlari va qadriyatlariga mos ravishda boshqarishni ta'minlaydi, barqaror o'sishni va qiymat yaratishni rag'batlantiradi.

Shuningdek, banklar nafaqat boshqa banklar, balki moliya institutlarining o'sib borayotgan maydonida misli ko'rilmagan ichki va xalqaro raqobatga duch kelmoqda. Banklar doimiy o'zgarishlarning huquqiy muhiti bilan o'ralgan. Qisman ushbu omillarning ba'zilar tufayli banklar uchun mavjud bo'lgan xatarlarni boshqarish tizimlari ham yaxshilangan. Xatarlarni boshqarish nazariyasi va texnologiyadagi yutuqlar birgalikda banklarga xavfni yanada samarali aniqlash, o'lchash, nazorat qilish va nazorat qilish imkonini bergan. Texnologiya, shuningdek, tezroq aloqa va ma'lumotlarni uzatish imkonini berdi, bu esa xavflarni o'z vaqtida o'lchash imkonini berdi va shu bilan bank kompaniyasining global operatsiyalari bo'yicha xavflarni boshqarishni kuchaytirgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada muallif tomonidan ilmiy abstraksiyalash, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ma'lumki,⁶ moliyaviy bozorlarning globallasuvi nazorat organlarining o'zaro munosabati va xalqaro darajada axborot almashinuvi bo'yicha yangi vazifalarni yuzaga keltiradi. Shu munosabat bilan, bank nazorati sohasida boshqa moliyaviy bozorlarda bo'lgani kabi qator xalqaro standartlar ishlab chiqilishi va joriy qilinishi lozim.

2 Дыдыкин. А.В. Зарубежная практика управления банковскими рисками // Финансы и кредит. 9(441) – 2011. 75-80.

3 Siji Chen. Research on Risk Management in Banking System January 2023. Highlights in Business Economics and Management Volume 3 (2023) 3:267-275.

4 Mr. Robert C. Effros. Supervision by Risk. IMF eLibrary. 20 may 1998.

5 DSc D.A.Toshpulatov «Тижорат банкларида риск маданияти» Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2024-yil, may

6 <https://www.norma.uz/uz/biznig-sharhlar/uzbekiston-tijorat-banklarida-bank-nazoratining-halqaro-standardlarini-qullash-amalieti>

Xalqaro bank nazoratida asosiy ikkita maqsadi mavjud bo'lib, kredit institutlari xususiy kapitali miqdori va sifatiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va bank tavakkalchiliklarini boshqarish va nazorat qilish bo'yicha talablar va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Banklarni tartibga solish va nazorat qilish jarayoniga aktiv ta'sir qiluvchi – xalqaro standartlarni joriy qiluvchi muhim tashkilot bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasidir.

Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi Bazel I (1988), Bazel II (2004) va Bazel III (2010) hujjatlari bilan mashhurdir.

“Bazel I” - 1988 yilda qabul qilingan bo'lib, uning asosiy g'oyasi bank kapitallari ustidan tartibga soluvchi nazorat tizimini yaratish orqali bank risklarini kamaytirish hamda yo'qotishlar darajasini kamaytirishdir.

“Bazel II” - bank kapitalining etarililigi baholashning yangi yondashuvlarini rivojlanishi natijasi o'laroq, 2004 yil 26 iyunda bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi yangilangan hujjati - Bazel II qabul qilindi.

“Bazel III” – dasturida jahonda ro'y bergan moliyaviy-iqtisodiy inqirozi va uni oqibatlarini bartaraf etish vaqtida barcha mamlakatlarda olib borayotgan banklar faoliyati barqarorligiga e'tibor berilgan.

Dunyoda rivojlangan 20 talik mamlakatlar vakillari o'rtasidagi yig'ilishlarda dunyoda ro'y bergan moliyaviy inqirozining kelib chiqish sabablari va uni oqibatlari, bartaraf etish yo'llari ishlab chiqilgan. O'tgan yig'ilishlarda xalqaro moliya institutlari obro'sini yanada oshirish ko'zda tutilgan. Jumladan, Xalqaro valyuta fondi, Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki hamda Bazel qo'mitasini bank tizimini barqarorligini ta'minlashdagi talablarini qayta ko'rib chiqish taklifi ma'qullangan.

Bank kapitali etariligi bo'yicha Bazel III talablaridan kelib chiqib, Regulyativ kapitalning monandlik koeffitsienti (K1) 13 foizdan kam bo'lmasligi, I darajali kapitalning monandlik koeffitsienti (K2) 10 foizdan kam bo'lmasligi, I darajali asosiy kapitalning monandlik koeffitsienti (K3) 8 foizdan kam bo'lmasligi va Leveraj koeffitsientining eng kichik darajasi (K4) 6 foizdan kam bo'lmasligi belgilangan.

Quyida oxirgi 3 yilda⁷ O'zbekiston bank tizimining o'rtacha kapitalning monandlik koeffitsientlari keltirilgan:

Ko'rsatkich	Me'yor	01.01.23	01.01.24	01.01.25
Regulyativ kapital	13%	17,8	17,5	17,4
1-darajali kapital	10%	14,5	14,1	14,3

Bank likvidililigiga nisbatan talablarda likvidlikni qoplash koeffitsienti (LCR) 100 foizdan kam bo'lmasligi, sof barqaror moliyalashtirish koeffitsienti (NSFR) 100 foizdan kam bo'lmasligi belgilangan.

Quyida oxirgi 3 yilda O'zbekiston bank tizimining likvidlik koeffitsientlari keltirilgan:

Ko'rsatkich	Me'yor	01.01.23	01.01.24	01.01.25
LCR (Likvidlikni qoplash me'yori)	100%	211,6	164,8	193,8
NSFR (Sof barqaror moliyalashtirish koeffitsienti)	100%	115,6	111,8	115,3

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida” Farmonida⁸ bank tizimini rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari va ustuvor sohalarini, 2020 - 2025-yillarda bank tizimini transformasiya va isloh qilish yo'nalishlarini, xorijiy mamlakatlarning moliya sektorini transformasiya qilish tajribasi asosida va moliyaviy sohadagi jahon tendensiyalarini hisobga olgan holda ehtimoliy echimlarni izlash yo'llarini belgilash ko'zda tutilgan.

Shuningdek, jahon banki bilan hamkorlikda tijorat banklari faoliyati ustidan prudensial nazorat mexanizmlari va tartib-taomillarini ularning Bazel qo'mitasi tamoyillariga mos kelishi nuqtai nazaridan baholashdan o'tkazilishi belgilangan.

Bugungi kunda, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan Jahon banki bilan birgalikda banklar faoliyatini prudensial nazorat qilish mexanizmlari va tartib-taomillarining Bazel qo'mitasi “Banklarni samarali nazorat qilishning asosiy tamoyillari”ga muvofiqligi baholandi.

Baholash natijalaridan kelib chiqib, Markaziy bank tomonidan banklarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish bo'yicha quyidagilarni nazarda tutuvchi chora-tadbirlarni amalga oshirilishi belgilab olindi. Jumladan,

- davlat ustunlik qilayotgan bank sektoridan xususiy investorlarning roli sezilarli bo'lgan sektorga bir tekis o'tishni ta'minlash, shuningdek, banklarga nisbatan xalqaro e'tirof etilgan minimal standartlar va talablarni

⁷ <https://cbu.uz/uz/oz/statistics/bankstats/2122807>.

⁸ <https://lex.uz/mact/-4811025>. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизimini isloh қилиш стратегияси тўғрисида” 5992-сонли Фармони

belgilash uchun normativ va nazorat bazasini qayta ko'rib chiqish;

- kapitalning etariligi va likvidlik ko'rsatkichi talablariga qat'iy rioya etilishini, shu jumladan mavjud talablarni qayta ko'rib chiqish va ularni Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining standartlariga muvofiqlashtirish orqali ta'minlash;

- muammolarni barvaqt, xatarlar amalda ro'y berishidan oldin bartaraf etish maqsadida, jumladan banklarning o'zi tomonidan oldini oluvchi choralar ko'rilishini nazarda tutuvchi tezkor tuzatish harakatlarini (barvaqt javob qaytarish choralari) qo'llash mexanizmini ishlab chiqish;

- nazorat faoliyatiga jalb etilgan xodimlarning salohiyatini doimiy va tizimli ravishda oshirish;

- normativ-huquqiy hujjatlarni Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining tavsiyalarini hisobga olgan holda ishlab chiqish va tasdiqlash;

- tizimli ahamiyatga molik banklar uchun kapital buferlarini joriy qilish orqali kredit portfelining haddan ziyod o'sib ketishini jilovlash;

- xalqaro amaliyotga muvofiq turli tavakkalchiliklarni (konsentrasiya va likvidlik xavfi, kredit, operasion, valyuta tavakkalchiligi va boshqalar) boshqarish bo'yicha qo'llanmalarni ishlab chiqish;

- kreditlashning yuqori o'sish sur'atlari saqlanib qolayotgan sharoitda, shuningdek, bank tizimini isloh qilish va xususilashtirishga tayyorlashda Markaziy bankning bank tizimi regulatori sifatidagi rolini oshirish orqali lozim darajadagi prudensial nazoratning bo'lishi moliya tizimi barqarorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Shuningdek, moliyaviy sektorni isloh qilish doirasida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki⁹ Jahon banki ekspertlarining texnik ko'magida innovation SupTech texnologiyalari va echimlari bilan o'zining nazorat tizimi imkoniyatlarini kengaytirish uchun ko'p bosqichli transformasiya dasturini boshladi.

SupTech ma'lumotlarni tezkor va yirik miqdorda qayta ishlash, jarayonlarni avtomatlashtirish va optimallashtirish, asosiy risklarni tahlil qilish va tendensiyalarni aniqlash orqali tartibga soluvchilarga ichki nazorat jarayonlarini moliyaviy sektorning raqamli transformasiyasiga mos keladigan tarzda optimallashtirish va qayta tashkil etish imkonini beruvchi texnologiyalar va echimlarni o'z ichiga oladi.

Xalqaro tajriba ko'rsatmoqdaki, SupTech ko'plab nazorat organlari uchun ma'muriy jarayonlarni soddalashtirish, nazorat funksiyalari xarajatlarini qisqartirish, qarorlar qabul qilish tizimini takomillashtirish, risklarni pasaytirish va moliyaviy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha strategik ustuvor yo'nalishga aylanmoqda.

Nazorat qiluvchi organlar tomonidan SupTech echimlaridan foydalanilishi nazorat qilinadigan tashkilotlar faoliyatida nazorat yukini qisqartirish, ma'lumotlar taqdim etish jarayonlarini takomillashtirish, me'yoriy hujjatlarga amal qilinishida xarajatlarni qisqartirish kabi holatlarga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Uzoq muddatli istiqbolda SupTech yordamida transformasiyaning amalga oshirilishi moliya sohasidagi boshqa islohotlar bilan birgalikda Markaziy bankka inklyuzivlik, innovasiya, samaradorlik va barqaror iqtisodiy o'sishga asoslangan ishonchli moliyaviy tizimni rivojlantirish bo'yicha strategik maqsadlarga erishishda yordam beradi.

Bundan tashqari, mamlakatimiz bank tizimini takomillashtirish va jahon standartlariga yaqinlashtirish borasida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bank risklarni boshqarish yo'nalishida olib borilayotgan ishlar ham shular jumlasidandir.

Xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlikda tijorat banklari transformasiya qilish bo'yicha ishlar doirasida risklarni boshqarish tizimini tubdan isloh qilinib, Bazel qo'mitasi talablari asosida qayta tashkil etilmoqda. Bankda Risklarni boshqarish siyosatlarini, Risklarni boshqarish strategiyasi va Risk-appetiti yangidan ishlab chiqilib, Risklarni nazorat qiluvchi va boshqaruvchi qo'mitalar tashkil etilib, risk hisobotlari yangicha talqinda ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi.

Likvidlilik, foiz, valyuta, kredit risklari bo'yicha stress-testlarning yangi modellari yaratildi, tasdiqlangan siyosatlardagi normalarni amaliyotga jalb qilish ishlari boshlandi.

Bugungi kun zamonaviy bank faoliyatida risklarni boshqarish muhim ahamiyat kasb etayotganligi, hamda risklarni boshqarish bo'yicha barcha rahbar xodimlar zaruriy bilim va tushunchalarga ega bo'lishlari zarurligini inobatga olgan holda, ko'plab banklarning risk menejment tizimida faoliyat ko'rsatgan, bank risklarini boshqarish bo'yicha katta amaliy tajriba ega mutaxassislar bilan butlandi.

Bank risklarni boshqarish tizimi, risk madaniyati, aktiv va passivlarni boshqarishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan likvidlilik, valyuta va foiz risklari, shuningdek kredit va operasion risklarini boshqarishning xalqaro andozalari joriy etilmoqda.

Bank sektorini isloh qilishning asosiy yo'nalishi sifatida kredit portfeli va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlarining mo'tadil o'sishga amal qilish muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik echimlarni tatbiq etish orqali bank tizimini

moliyaviy barqarorligini ta'minlash¹⁰ belgilanganligi banklarda risklarni boshqarishning xalqaro tajribalarini o'rganish xususan banklarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risklarga bardoshlilik darajalarini hisobga olgan holda risk ko'rsatkichlari limitlarini ishlab chiqish lozim.

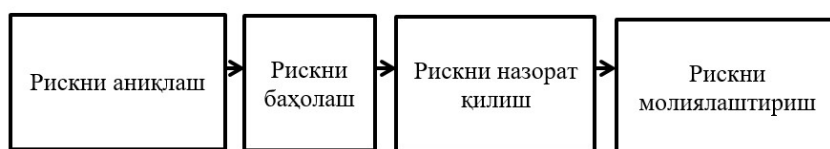
Boshqaruv va tavakkalchiliklarni boshqarish bo'yicha tarkibiy tuzilma tomonidan tavakkalchiliklarni boshqarish tizimi, shu jumladan, risk-appetit va tavakkalchiliklarni boshqarish siyosatining ishlab chiqilishi, ularga rioya etilishi va ularning o'z vaqtida yangilab borilishi ustidan nazorat qilish¹¹ belgilanganligi banklarda risk-appetiti ko'rsatkichlarini ishlab chiqish va ularni boshqarish bo'yicha bank o'zining ichki me'yoriy hujjatlari ishlab chiqish lozim bo'ladi. Aynan risk appetitining to'g'ri aniqlanishi ko'pgina banklarga global moliyaviy beqarorlik davrida bankrotlikdan qochishga imkon beradi. Risk appetiti darajasini aniqlab, har bir bank risklarni boshqarish sohasida ishlashning o'ziga xos strategiyasini ishlab chiqadi.

Risk appetitini samarali boshqarish ham Regulyatorning majburiy me'yoriy talablarni buzish riskini kamaytiradi, ayniqsa banklarni tartibga solishning yangi standartiga o'tish sharoitida muhim hisoblanadi.

Bankda risklarni boshqarishning maqsadi qonunchilik talablariga, bank aksiyadorlari va investorlarning kutgan talablariga muvofiq, risklarni ongli ravishda qabul qilish va bank faoliyati davomida yuzaga keladigan risklarni bartaraf etish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish sifatida belgilanadi.

Bank bir-biri bilan bog'liq bo'lgan bosqichlardan iborat risk-appetiti ko'rsatkichlarini aniqlash va muhokama qilish, risk profili ko'rsatkichlari, risklarini kamaytirish bo'yicha qarorlar qabul qilish tuzilmasi bo'yicha risk appetitini boshqarish tadbirlarini ketma-ket ravishda amalga oshiradi.

Bank risklarini boshqarish metodologiyasining joriy amaliyotini tahlil qilish va shu asosda respublika bank bozori uchun aniq takliflarni ishlab chiqishdan iborat bo'ldi. Risklarni boshqarish jarayonining elementlari, ularning barcha o'ziga xos xususiyatlariga qaramasdan, aniq belgilangan chegaralarga ega emas. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'langan va har biri nafaqat bo'ysunuvchi, balki boshqa elementga nisbatan ham bo'ysunadi.

Riskni aniqlash (identifikatsiya qilish) - bu risklarni aniqlash uchun ma'lumotlardan tizimli foydalanishdir. Tarixiy ma'lumotlar, nazariy tahlillar, xabardor fikrlar va manfaatdor tomonlarning xavotirlarini o'z ichiga olishi mumkin. Riskni aniqlash "Nima noto'g'ri bo'lishi mumkin?" degan savolga javob beradi. Riskni aniqlash (identifikatsiya qilish) riskni boshqarish jarayonidagi keyingi qadamlar uchun asos bo'ladi.

Risk aniqlangandan so'ng, risklarni boshqarish jarayonining keyingi bosqichi amalga oshiriladi - risk hajmini va miqdorini baholash kerak.

Riskni baholash - bu aniqlangan xavflar bilan bog'liq riskni hajmini va miqdorini o'lchashdir. Bu yuzaga kelish ehtimoli va zararining og'irligi bilan bog'liq bo'lgan sifat yoki miqdoriy jarayon hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda risklarni (potensial yo'qotishlarni) baholash tashqi va ichki inflyatsiya va uning tendensiyalarini prognoz qilish qiyinligi, iqtisodiy va siyosiy vaziyatlarning beqarorligi tufayli qiyin.

Biroq, bu baholash muqarrar va quyidagilarni o'z ichiga oladi: risk turini aniqlash, uning paydo bo'lish ehtimoligini va pul ko'rinishdagi shartlarini aniqlash lozim.

Riskni baholash uchun turli usullar qo'llaniladi. Ulardan eng mashhurlari: individual baholash usuli, o'rtachalar usuli va foizlar usulidir.

Riskni nazorat qilish - bu riskni amalga oshirish jarayonida zarar miqdorini minimallashtirish uchun amalga oshiriladigan tashkiliy va texnik chora-tadbirlar hisoblanadi. Risklarni nazorat qilish risklarni kamaytirish va/yoki qabul qilish bo'yicha qarorlarni qabul qilishni o'z ichiga oladi. Risklarni nazorat qilishning maqsadi riskni maqbul darajaga kamaytirishdir.

Risklarni nazorat qilish harakatlarining ko'lamini riskning muhimligiga mutanosib bo'lishi kerak. Qaror qabul qiluvchilar risklarni nazorat qilishning optimal darajasini tushunish uchun turli jarayonlardan, jumladan, foyda-xarajat tahlilidan foydalanishlari mumkin. Risklarni nazorat qilish quyidagi masalalarga qaratilishi lozim:

Risk maqbul darajadan oshadimi?

Risklarni kamaytirish yoki bartaraf etish uchun nima qilish mumkin?

Foyda, risk va resurslar o'rtasidagi to'g'ri muvozanat qanday?

Aniqlangan risklarni nazorat qilish natijasida yangi risklar paydo bo'ladimi?

10 Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизimini ислох қилиш стратегияси тўғрисида" ги ПФ-5992-сонли Фармони 2020 йил 12 январь.

11 Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг "Тижорат банкларида корпоратив бошқарув тўғрисида" ги 3254 - сонли низом. 2020 йил 30 июнь.

Riskni pasaytirish, agar u belgilangan (qabul qilinadigan) darajadan oshib ketgan bo'lsa, uni kamaytirish yoki undan qochish jarayonlariga qaratilgan. Riskni kamaytirish zararning jiddiyligi va ehtimolini kamaytirish bo'yicha harakatlarni o'z ichiga olishi mumkin. Risklarni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish yangi xavflarni keltirib chiqarishi yoki boshqa mavjud risklarning muhimligini oshirishi mumkin.

Bank tomonidan risklarni nazorat qilish xarajatlari uch qismga bo'linadi:

- risklarni nazorat qilish va yo'qotishlarning oldini olish bilan bevosita bog'liq xarajatlar;
- har qanday sharoitda oldindan aytib bo'lmaydigan va oldini olish mumkin bo'lmagan muqarrar yo'qotishlar, shu jumladan riskni sinchkovlik bilan nazorat qilish choralari;
- risklarni nazorat qilish bilan bog'liq ma'muriy xarajatlar.

Nazorat samaradorligiga qaramay, oldini olish yoki kamaytirish mumkin bo'lmagan risklarni amalga oshirish holatlari mavjud. Bundan tashqari, ularni amalga oshirish ehtimolini kamaytirish xarajatlari nomaqbul bo'ladigan risklar mavjud, chunki ular mumkin bo'lgan zarardan oshadi. Shu munosabat bilan, boshqaruv jarayonining yakuniy bosqichi bo'lgan tavakkalchilikni moliyalashtirish zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda bank nazorati bank tizimi barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Markaziy bank tomonidan amalga oshirilayotgan nazorat choralari banklarning moliyaviy barqarorligi va ishonchligini oshirishga qaratilgan. Zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish esa nazorat tizimini yanada samarali va shaffof qiladi. Shuning uchun kelgusida bank nazoratini xalqaro standartlarga moslashtirish, raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish va risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki bank nazorati tizimini takomillashtirish borasida qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajribani inobatga olgan holda quyidagi takliflar beriladi:

Bazel III standartlarini to'liq joriy qilish – Banklarning kapital etariligi va likvidlik talablarini kuchaytirish kerak.

Raqamli bank nazorati tizimini rivojlantirish – Texnologiyalar asosida banklar faoliyatini real vaqt rejimida monitoring qilish mexanizmlarini joriy etish muhim.

Moliyaviy inqirozlarga qarshi xavfni kamaytirish strategiyasini ishlab chiqish – AQSh va Evropa tajribasidan kelib chiqib, bank tizimidagi xavflarni oldindan aniqlash va ularga qarshi chora ko'rish mexanizmlarini kuchaytirish.

Inspeksiya va monitoringni kuchaytirish – Banklarning ichki xavflarni boshqarish tizimini muntazam baholab borish, xalqaro amaliyotdagi so'nggi tendensiyalarni joriy etish.

Bankrotlikka qarshi tezkor reaksiya mexanizmlarini yaratish – Faoliyat ko'rsata olmaydigan banklar uchun samarali tugatish jarayonlarini ishlab chiqish.

Bank tizimi barqarorligini ta'minlashda bank nazorati va Markaziy bankning roli juda muhimdir. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, qat'iy va shaffof bank nazorati tizimi moliyaviy barqarorlikka xizmat qiladi. O'zbekistonda Markaziy bank bank nazoratini xalqaro standartlar asosida kuchaytirishi zarur. Bazel III talablariga mos ravishda xavflarni baholash va monitoring qilish mexanizmlarini takomillashtirish, raqamli bank nazorati tizimini rivojlantirish va bank tizimining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni joriy etish lozim.

Shu tariqa, Markaziy bank bank nazoratining samaradorligini oshirish orqali mamlakatda moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o'sishga turtki beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Курбонов, А. Рахимовлар томонидан “Банк назорати ва таҳлили”. Дарслик – Тошкент.: 2022. 21 бет.
2. Дыдыкин. А.В. Зарубежная практика управления банковскими рисками // Финансы и кредит. 9(441) – 2011. 75-80.
3. Siji Chen. Research on Risk Management in Banking System January 2023. Highlights in Business Economics and Management Volume 3 (2023) 3:267-275.
4. Mr. Robert C. Effros. Supervision by Risk. IMF eLibrary. 20 may 1998.
5. DSc D.A.Toshpulatov “Тижорат банкларида риск маданияти” Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2024-yil, may.
6. <https://www.norma.uz/uz/bizning sharhlar/uzbekiston tijorat banklarida bank nazoratining xalqaro standartlarini qullash amaliyoti>
7. <https://cbu.uz/uz/oz/statistics/bankstats/2122807>.
8. <https://lex.uz/mact/-4811025>.
9. <https://cbu.uz/>
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 январьдаги “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида” ги ПФ-5992-сонли Фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг “Тижорат банкларида корпоратив бошқарув тўғрисида” ги 3254-сонли низом. 2020 йил 30 июнь.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>